



Karaman Ovası Geç Tunç Çağı Seramik Buluntuları

Late Bronze Age Ceramic Finds from Karaman Plain

Filiz İLHAN*

Öz

Konya Havzası'nın güneyinde bulunan Karaman Ovası Orta Anadolu ile Akdeniz Bölgesi arasında stratejik bir konuma sahiptir. Ova içerisinde özellikle Karadağ'ın doğusundan başlayan yerleşimlerin güneye kadar yayıldığı görülmektedir. MÖ 2. binyıl içerisinde Hititlerin “KUR UGU” olarak tanımladıkları Aşağı Ülke sınırları içerisinde kalan Karaman Ovası pek çok araştırmacı tarafından ziyaret edilmiştir. 1950'lerden itibaren bölge genelinde yürütülen yüzey araştırmaları sırasında Neolitik Çağ'dan Demir Çağı'na kadar tarihlenen pek çok yerleşim yeri tespit edilmiştir. Hititlerin “Aşağı Ülke” olarak tanımladıkları bölge içerisinde yer alan Karaman Ovası'nda 2016-2022 yılları arasında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları neticesinde beş yerleşimde Hitit Dönemi'ne ait seramik bulunmuştur. Hitit başkenti Boğazköy'ünde içinde yer aldığı çekirdek bölge ve çevresinde Hitit seramiğinin standart olarak üretildiği bilinmektedir. Merkezi otoritenin kontrolünde üretilen bu seramikler güneye doğru inen güzergâh üzerinde bir hat boyunca yayılmıştır. Bu çalışmada 2016-2022 yılları arasında yürütülen yüzey araştırmaları sırasında ele geçen Hitit seramikleri genel hatları ile incelenmiş, çekirdek bölge yerleşimleri başta olmak üzere diğer Hitit merkezlerine ait seramik buluntuları ile karşılaştırılmış ve bu yerleşimlerin genel karakteri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Hitit, Aşağı Ülke, Karaman Ovası, seramik, imparatorluk dönemi.

Abstract

Karaman Plain, located in the south of the Konya Basin, has a strategic position between Central Anatolia and the Mediterranean Region. It is seen that the settlements in the plain, especially starting from the east of Karadağ, spread to the south. During the 2nd Millennium BC, many researchers visited the Karaman Plain within the borders of the “Lower Country”, which the Hittites defined as “KUR UGU”. During the surveys carried out throughout the region since the 1950s, many settlements dating from the Neolithic Age to the Iron Age were identified. As a result of the surveys carried out between 2016-2022 in the Karaman Plain, which is located in the region defined by the Hittites as the Lower Country, ceramics from the Hittite Period were found in five settlements. It is known that Hittite ceramics were produced as standardised in and around the core region including the Hittite capital Boğazköy. These ceramics produced under the control of the central authority were spread along a line on the route descending towards the south. In this study, the Hittite ceramics recovered during the surveys conducted between 2016 and 2022 were examined in general terms, compared with the pottery finds from other Hittite centres, especially the settlements in the core region, and the general character of these settlements was tried to be determined.

Keywords: Hittite, Lower Land, Karaman Plain, ceramic, imperial period.

* Dr. Bağımsız Araştırmacı. E-posta: flzilhn51@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0662-8603

◇ Alan Editörü / Field Editor: Yiğit ERBİL



Giriş

Anadolu Platosu'nun merkezini kaplayan Orta Anadolu Bölgesi, farklı özellikler sergileyen coğrafi bölümlerden oluşmaktadır. Kuzeydoğu'da Erciyes Dağı'ndan başlayarak güneybatı yönünde ilerleyerek Hasan Dağı, Karacadağ, Karadağ gibi kütleleri içine alan volkanik hat, söz konusu kütlelerin çevrelerine yayılan ovalık sahalar ile dikkati çekmektedir. Kayseri, Aksaray, Niğde, Konya ve Karaman illerine yayılan ovalık sahalarda Anadolu kültür tarihi açısından önem taşıyan çok sayıda yerleşim bulunmaktadır. Erken Tunç Çağı'nın ortalarından itibaren kentsel nitelik taşıyan çok sayıda yerleşimin ortaya çıkmaya başladığı söz konusu volkanik hattın yakın çevresinde yer alan Kültepe, Acemhöyük, Konya Karahöyük gibi merkezler bu duruma işaret eden verileriyle göze batmaktadır (Palmisano ve Altaweel, 2013, s. 134; Palmisano, 2017, s. 224, 232, fig. 9). Erken Tunç Çağı'nda güçlenmeye başlayan bu merkezlerin MÖ 2. binyıl başlarında güçlü kent devletlerine dönüştükleri bilinmektedir. Bu gelişmede, hiç kuşkusuz ki Erken Tunç Çağı'nda oluşmaya başlayan ticari ağların MÖ 2. binyıl başlarında sistematik çerçeveye oturarak kurumsallaşmasının önemli bir rolü bulunmaktadır. Zenginleşmeye katkı sunan ticaret yollarına hâkim olma kaygısı ise bu kent devletleri arasında çatışmaların başlamasına neden olmuştur (Van Den Hout, 2009, ss. 11-12; Bryce, 2019). Asur Ticaret Kolonileri Dönemi (MÖ 2000-1700) boyunca ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan başı çeken Kültepe, Acemhöyük, Konya Karahöyük gibi merkezlerin dönemin sonlarında güçten düştükleri ve Orta Anadolu'nun kuzeyinde yeni bir otoritenin şekillendiği bilinmektedir. Boğazköy/Hattuşa merkezli olarak ortaya çıkan söz konusu yapılanma MÖ 1650 yılı civarında I. Hattuşili tarafından kurulmuştur. Zamanla tüm Anadolu'da etkisini hissettiren ve Hitit Devleti olarak adlandırdığımız bu yapı, MÖ 2. binyılın ikinci yarısında Doğu Akdeniz Havzası'nın büyük güçlerinden biri haline gelmiştir. Sınırlarını kuzeyden güneye, doğudan batıya doğru hızla genişleten Hitit Devleti topraklarını iki büyük bölgeye ayırdığı yazılı belgelerden anlaşılmaktadır. Yukarı Ülke ve Aşağı Ülke olarak adlandırdıkları iki ana bölge ve krala bağlı vasal krallıklar Hitit idari sisteminin temelini oluşturmaktadır. "Yukarı Ülke" olarak tanımlanan alan, başkent Hattuşa'nın da içerisinde bulunduğu Çorum ve çevresinde yer alan Hitit çekirdek bölgesini kapsamaktadır. "Aşağı Ülke (KUR UGU)" sınırı ise Kayseri ve Konya Ovası'na kadar uzanan alanı tanımlamaktadır (Özkan, 1998, s. 74. Aşağı Ülke'nin başkenti ise Tarhuntasa olarak bilinmektedir.). Aşağı ve Yukarı Ülke arasında kalan topraklar ise imparatorluğun başkenti Hattuşa'ya bağlıdır.

Bu çalışmada Karaman Ovası'nda 2016-2022 yılları arasında yapılan yüzey araştırmaları sonucunda toplanan ve Hitit İmparatorluk Dönemi'ne ait seramiklerin incelenmesi yapılacaktır. Değerlendirilen seramik buluntularının ele geçtiği Karaman, Hitit çekirdek bölgesi dışında kalmakta ve "Aşağı Ülke" sınırları içerisinde yer almaktadır. Karaman'da günümüze kadar MÖ 2. binyıl kültürlerine odaklanan herhangi bir kazı çalışması gerçekleştirilmemiştir. Dolayısıyla bölgenin materyal kültürü özellikle de seramikler stratigrafik çerçevede tanımlanabilmiş değildir. Bölgenin MÖ 2. binyıl seramiğine ilişkin verilerimiz farklı araştırmacılar tarafından yürütülen yüzey araştırmalarına dayanmaktadır. Karaman Ovası ve yakın çevresinde 2016-2022 yılları arasında Yalçın Kamış tarafından yürütülen yüzey araştırmalarında MÖ 2. binyılın farklı evrelerine ait seramik buluntularıyla karşılaşmıştır (Kamış, 2019, s. 98). Kabaca MÖ 2. binyıl ortalarına ve sonrasına tarihlenebilecek seramik parçalarının Karadağ'ın kuzeyinde bulunan Süleymanhacı Höyük ve Karaman Ovası'nda yer alan Eminler Höyük, Sıranlı (Sısan Höyük), Gavur Höyük ve İslıhisar Gavur Höyük'te tespit edildiği görülmektedir (Kamış ve Şener, 2024, s. 509). Bu çalışmada söz konusu höyüklerden ele geçen seramik parçaları biçimsel ve teknik özellikleri ekseninde ayrıntılı şekilde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda yüzey araştırması buluntuları tipolojik analize tabi tutularak farklı bölgelerde bulunan kazısı gerçekleştirilmiş merkezlerden ele geçen benzer buluntularla karşılaştırılmıştır. Böylece Orta Anadolu Platosu ve Akdeniz sahil kesimi arasında geçiş noktasında bulunan Karaman Ovası yerleşimlerinin kültürel konumu tanımlanmaya çalışılmıştır.

Karaman Ovası

Orta Anadolu Bölgesi ile Akdeniz Bölgesi arasında kalan Karaman Ovası, Konya Havzası'nın hemen güneyinde bulunmaktadır (Kamış, 2018a, s. 200; Kamış, 2019a, s. 599; Kamış, 2018b, s. 503). 20 km genişliğe, 30 km uzunluğa sahip Karaman Havzası'nın tabanına yayılan ve verimli bir alan içerisinde bulunan ovalık alan, batıda Hacıbaba Dağı, kuzeyde Karacağ Dağı, kuzeydoğuda Çakırdağ ve güneyde

Epipalioitik Çağ'dan itibaren kültür materyallerin görüldüğü bölgede Hellenistik-Roma dönemleri öncesine odaklanan ilk kapsamlı araştırmalar 1950'li yıllarda yapılmıştır. Ancak Karaman çevresi hakkında bilgi sunan erken kaynaklar bölgeye geziler düzenleyen seyyahlardan gelmektedir. Bu konuda en erken bilgi "Burgogne Dükası" adına elçilik görevini yürüten Bertrand de la Broquière tarafından verilmektedir. Broquière; Suriye, Tarsus, Karaman ve Konya-Ereğli'ye yaptığı gözlemleri not etmiştir. Bu notlar arasında Karaman ile alakalı olarak etrafı surlar ile çevrili ve kulelileri bulunan ticarete açık bir şehir olarak tanımlamıştır (Broquière, 1892, ss. 107-110). 1879 yılında Edwin John Davis'in yazdığı "Life in Asiatic Turkey: A Journal of Travel in Cilicia, Isauria and Parts of Lycaonia and Cappadocia" eserinde Karaman'ın ev mimarisi, sosyo-ekonomik yapısı, coğrafyası ve tarihi hakkında kısa bilgiler sunmaktadır (Davis 1879, ss. 273-294). Bu seyyahlar gibi bölgeyle bağlantılı bilgiler verenler dışında daha bilimsel bir çerçevede bölgeyi ziyaret eden bilim insanları bulunmaktadır. 19 ve 20. yy arasında Karaman Ovası ve çevresinde özellikle Bizans ve Roma Dönemi ile bu dönemlerden önce bölgede bulunan Hititlere ait kültür kalıntıları birçok bilim insanının dikkatini çekmiştir. Özellikle Kızıldağ ve Karadağ civarında bulunan Demir Çağı'na ait yazılı kitabeler 1909 yılında Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde bölge için önemli bir araştırma olarak kabul edilebilir (Ramsay ve Bell, 1909, ss. 504-515).

1951-1954 yılları arasında yapılan çalışmalarda Karaman ve Konya ovası içerisinde en erken arkeolojik veriler Jemas Mellaart tarafında yürütülen yüzey araştırmalarından gelmektedir (Kamış, 2018b, s. 503). Konya Ovası'ndan Kilikya'ya kadar uzanan geniş bir alan içerisinde Klasik Dönem'den önceki süreçler hakkında veriler toplanılmıştır (Mellaart, 1954, s. 175; Mellaart, 1963, s. 199). Bölge genelinin Neolitik Çağ'dan itibaren iskân edildiğini söyleyen Mellaart, bölgede çok fazla yerleşim olduğundan bunlardan da sadece çok azını ziyaret edebildiğinden bahsetmektedir. 1994 ile 2000 yılları arasında, Karaman Ovası'nın güney kısmında yapılan yüzey araştırmalarında bölgenin avcı-toplayıcı yaşamına dair buluntular ele geçmiştir. Ova genelinde yürütülen çalışmalar neticesinde bölgedeki en eski insan iskân izlerinden birini oluşturan Pınarbaşı kaya altı sığınağına rastlanılmıştır. Pınarbaşı, Epipaleolitik Dönem ve Neolitik Dönemi kapsayan yerleşimi (Baird ve Mustafaoğlu, 2023) iki dönem hakkında önemli veriler sunmaktadır (Baird, 2007, s. 287).

Mellaart dışında bölge üzerine araştırma yapan bilim insanları arasında Semih Güneri, David French, Hasan Bahar ve Yalçın Kamış gibi bilim insanları bölge genelindeki eski dönemler hakkında önemli veriler sağlamaktadır. D. French, bölgede Göksun Vadisi'nin rolünü daha iyi kavramak amacıyla 1963 yılında Konya-Karaman Ovası ile Kilikya Bölgesi arasında kalan alanda Prehistorik Dönemlere ait maddi kültür kalıntılarını incelemiştir (French, 1965, s. 177). Bölge bazında yapılan bu bilimsel araştırmalar bazı Prehistorik kazıların başlamasına zemin hazırlamıştır. 1960'lı yıllarda Karaman'ın Pınarbaşı'ndan sonra diğer bir erken yerleşimi olan Can Hasan III bölgenin seramik öncesi sürecini aydınlatması bakımından önemlidir (Cohen, 1970, s. 125). Can Hasan'da Neolitik Dönem'den başlayan sürecin Kalkolitik Dönem'e kadar devam ettiği görülmektedir. Karaman Ovası'nda yapılan araştırmalar sonucunda, bölgede özellikle MÖ 3. binyıl ile 2. binyıl yerleşim kalıntılarının oldukça baskın olduğu anlaşılmaktadır. 2000'li yılların başında ova genelinde J. Yakar, M. Dinçol ve A. Taffet gibi bilim insanlarının yaptığı yüzey araştırmalarında Hititler ile ilgili çalışmalar yapılmıştır (Dinçol vd., 2000, ss. 1-16). 2016 ile 2022 yılları arasında ise Karaman Ovası'nda Yalçın Kamış tarafında yapılan çalışmalar bölgenin Erken Tunç Çağı hakkında önemli bilgiler vermektedir (Kamış, 2019b, s. 97).

Ovalık alanın Anadolu'nun iç bölgeleri ile güney kıyısını birbirine bağlayan stratejik bir konumda yer alması Erken Tunç Çağı başlarından MÖ 2. Bin yıl sonlarına kadar bölgenin önemini korumasında önemli bir rol oynamıştır. Bölgede yapılan çalışmalara ilişkin veriler daha çok yüzey araştırmalarına dayanmaktadır. Özellikle ovanın MÖ 3. binyılda Eminler ve Kıbrıs Höyük gibi yerleşimlerin ana merkezler arasında olduğu ve alanı kontrol ettiği ileri sürülebilir (Kamış, 2019, s. 515; Massa vd., 2021, s. 237). Ovanın Erken Tunç Çağı'nda Anadolu ile eş zamanlı olarak yerleşim sayısında bir artışın olduğu yapılan araştırmalar sonucunda tespit edilmiştir. Bu yerleşimler ovanın kuzeybatı kesimi ile Karaman'ın kuzey ve kuzeydoğu kesiminde yoğunlaşmaktadır. MÖ 3. binyılda bu alanda yer alan yerleşimlerin güneye açılan yolları kontrol ettiği, özellikle ele geçirilen malzemenin Tarsus-Gözlükle ile benzer olmasından da anlaşılmaktadır (Mellaart, 1963, s. 205). 2. Binyıla gelindiğinde ise bölge genelinde yerleşim dokusunda bir değişiklik gözlenmektedir (Mellaart, 1958, ss. 311-312). Yapılan yüzey araştırmalarının sonuçlarına göre bölgede MÖ 3. Binyıldan sonra yerleşim sayısının yaklaşık %60 oranında azaldığı görülmektedir (Kamış

ve Taşkiran, 2022, s. 334). Özellikle ova tabanına yayılan yerleşimlerin büyük oranda terk edildiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde daha çok Karadağ çevresine ve merkez kısmına yerleşim alanlarının çekildiği görülmektedir (Kamış ve Taşkiran, 2022, s. 335).

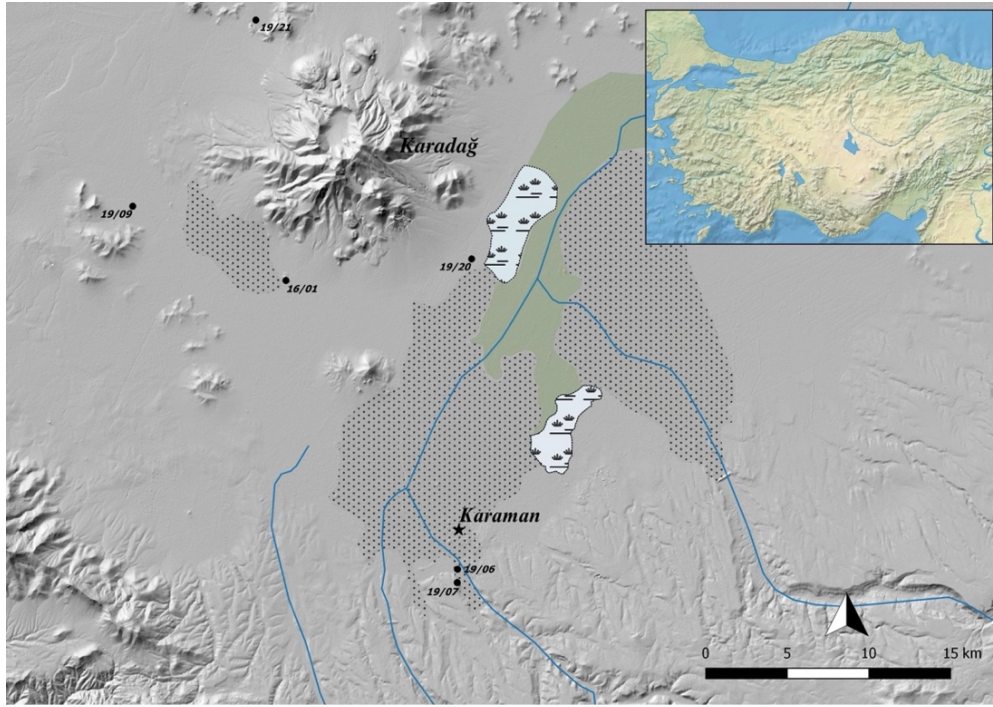
Bölgenin konumu ve bölgedeki özellikleri dolayısıyla Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde de bir geçiş alanı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bölgedeki Göksu Vadisi de güneydeki çağdaş yerleşimler için bir geçiş güzergâhı olarak kullanılmış olmalıdır. Ayrıca Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde Anitta'nın babası olan Pithana'nın krallığını Konya, Karaman ve Aksaray'ı da içine alacak şekilde merkezi bir devlete dönüştürdüğü yorumu yapılmıştır (Mellaart, 1958).

Geç Tunç Çağı'nda Karaman Bölgesi, Hitit İmparatorluk sınırları içerisinde yer alan ve yazılı kaynaklarda "Aşağı Ülke" ya da "Tarhuntaşsa Krallığı" olarak adlandırdıkları bölge sınırları içerisinde yer almaktadır (Yakar vd, 2001, s. 711). Antlaşma metinlerini de içeren bazı yazılı kaynaklar Tarhuntaşsa Krallığı ile Hatti arasındaki sınırın Hulaya (Çarşamba) Nehri olduğunu belirtmiştir (Otten, 1981, ss. 10-15). "Aşağı Ülke'nin" coğrafi konumuna ilişkin bazı bilgileri ise Hitit Kralı III. Hattuşili'nin fermanından öğrenmek mümkündür (Garstang, 1944, s. 20; Forlanini, 2017, s. 239). Hitit kralı III. Hattuşili tarafından yayınlanan "Pirwa Hekur Fermanı" ile Hitit'in "Aşağı Ülke" coğrafi konumu hakkında bilgi verilmektedir. Bu pasajın girişinde dedesi I. Şuppiluliuma'nın seferleri ile kurtarılmadan önceki felaket durumuna dönüldüğünden bahsedilir. Hattuşili'nin yayınlattığı pasajda (Pirwa Hekur) Şuppiliuma'nın zaferinden önce "Aşağı Ülkeye" düşman Arzavalıların geldiğini, Hatti ülkesini yağmaladığını ve Tuwanuwa ile Uda'yı kendi sınırı yaptığından bahsetmektedir (Forlanini, 2017, s. 239). Ayrıca II. Muvattali'nin tanrılara dua listesinde "Aşağı Ülke" tanrılarına da yer verilmiştir (Singer 1996, s. 16, 37; Forlanini, 2017, s. 239). Dua listesinde "Uşsa'nın Fırtına Tanrısı, Paraştunta'nın Fırtına Tanrısı, Huwatnuwanda Dağı, Hulaya Nehri, Aşağı Ülke'nin erkek tanrıları, dişi tanrıları, dağları ve nehirleri" ifadesi geçmektedir.

Konya/Karaman Ovası'nda Hitit İmparatorluğu'nun dağılmasından hemen sonra Geç Hitit Dönemi olarak adlandırılan süreçte Hitit geleneğinin derin izlerini görmek mümkün olmaktadır. Bölgede bulunan bazı yazıtlarda MÖ 12. yy'de yaşadığı savunulan Hartapu'nun anlatımları, bölge için önemli bir yazılı kaynak olarak savunulabilir. Ancak bu yazıtların dönemi ile ilgili iki farklı kronoloji önerisi bulunmaktadır. Hawkins ve Weeden (2021, ss. 387-388), MÖ 12. yy'de Mursili'nin oğlu "Hartapu I" ve MÖ 8. yy'de Mursili'nin oğlu olmayan bir "Hartapu II" olmak üzere bölgede iki ayrı kralın olduğunu önerirken; Massa ve Osborne (2022, s. 86) Türkmen-Karahöyük'ten elde edilen son veriler ışığında Konya/Karaman Ovası'nda MÖ 8 yy'de tek bir kralın olduğunu savunmuşlardır.

Karaman Ovası sınırları içerisinde yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen bazı merkezlerde Hitit Dönemi'ne ait seramiğe rastlanılmış ve Hitit seramik geleneğinin bu ova içerisinde de aynı form ve özelliklerde devam ettiği gözlenmiştir (Şekil 1). Kamış tarafından yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında Eminler Höyük, Sıranlı, Süleymanhacı, İslıhisar/Gavurhöyük ve Gavur Höyük olmak üzere toplam beş merkezde Hitit seramiği ele geçmiştir (Şekil 2).

Bu merkezlerden Eminler Höyük; Karaman'ın 20 km kuzeybatısında bulunan Eminler Höyük Karaman Ovası ile Karadağ arasında kalan Eminler köyünün hemen yakınında bulunmaktadır (Kamış 2019a, s. 511). Höyük deniz seviyesinde 1034 m yüksekliğe sahiptir. Doğu-batı yönüne 500 m kuzey-güney yönünde ise 800 m olan höyük birbiri ile bağlantılı beş yükseklikten oluşmaktadır (Kamış, 2019, s. 201; Kamış 2019, s. 511). Eminler Höyük hakkında ilk bilgiler Mellaart'ın bölgede yürüttüğü yüzey araştırmasından gelmektedir. Mellaart (1963, s. 207) höyüğün MÖ 3. binyıla dayandığını dile getirmiş; 2. binyılı ile ilgili bir yorum yapmamıştır. 1989 yılında Semih Güneri (1989, s. 99) bölgede yaptığı çalışmalar sonucunda Eminler Höyüğü'nün MÖ 2. binyılda da iskân edildiğini söylemiştir. Höyükteki en kapsamlı çalışma ise 2016-2019, 2022 yıllarında Kamış tarafından yapılmıştır (Kamış, 2019c, ss. 98-100). Çalışmalarda Eminlerin MÖ 3 ile 2. binyıl açısından zengin bir malzeme verdiği anlaşılmıştır. Yüzey araştırmalarında toplanan seramiğin değerlendirilmesi sonucunda %59'nun MÖ 3. binyıla, %38'nin MÖ 2. bine, %2'nin ise Demir Çağı'na ait olduğu anlaşılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen MÖ 2. binyıla ait Hitit benzeri seramiğin çark yapımı olduğu görülmektedir. Astar ve hamur özelliklerine bakıldığında kırmızı, Astarlı, krem astarlı, yalın, gri astarlı, Kilikya boyalıları, *egg shell ware* ve kaba olarak tanımlanan özellikleri ile ön plana çıktığı görülmektedir.



Şekil 2. Karaman Ovası Geç Tunç Çağı Yerleşimleri (1601: Eminler Höyük, 1906: Gavur Höyük, 1907: Havuz Mevkii, 1909: İslıhisar/Gavurhöyük), 1920: Sıranlı/Sısan, 1921: Süleymanhacı Höyüğü)

Süleymanhacı Höyüğü; Karadağ kütesinin kuzey eteklerinde bulunan Acıgöl'ün kıyısında yer almaktadır. Yaklaşık 5.5 hektarlık bir alana yayılan höyük, farklı araştırmacılar tarafından ziyaret edilmiştir (Güneri, 1989; Bahar 2005; Baird 2001; Maner 2021; Kamış 2019a, 2019b; Şerifoğlu ve Küçükbezci 2019; Massa ve diğerleri, 2020). Yaklaşık 20 m yüksekliğindeki höyükten derlenen seramik parçaları, yerleşimin Erken Tunç Çağı'ndan itibaren Hellenistik-Roma Dönemi sonlarına kadar hemen hemen kesintisiz şekilde iskân edildiğine işaret etmektedir.

Literatürde Sıranlı ya da Sısan Höyük adıyla bilinen yerleşim Hamidiye Kasabasının doğusunda günümüzde kurumuş durumdaki Suğla Gölü'nün kuzeybatı kıyısında bulunmaktadır. Yaklaşık 14 hektarlık bir alana yayılan ve günümüz ova seviyesinden 10 m kadar yükselen höyük, Karaman Ovası'nın orta ölçekli yerleşimlerinden biridir. Birbirine bağlanan iki tepeden oluşan höyüğün farklı araştırmacılar tarafından ziyaret edildiği bilinmektedir (Güneri 1989, s. 100; Kamış, 2019c, s. 98). Araştırmalarda höyükten yoğun Demir Çağı ve Helenistik-Roma Dönemi seramik parçaları toplanmıştır. Yüzeyden toplanan seramik örnekleri höyükte yerleşimin Erken Tunç Çağı'nda başladığını işaret etmiştir. Bunun yanı sıra MÖ 2. binyılda da iskân edildiğini ortaya koymuştur.

İslıhisar Gavur Höyük, İslıhisar Köyü'nün yaklaşık 2 km kadar batısındadır. Yaklaşık 3 hektarlık bir alana yayılan höyük, ova seviyesinden 20 m kadar yükselmektedir. Karaman Ovası'nın küçük ölçekli yerleşimleri arasında yer alan höyük, yerleşim tarihi açısından oldukça hareketli bir görünüme sahiptir. Araştırmalarda höyükte Erken Tunç Çağı'nda başlayan iskânın hemen hemen kesintisiz bir şekilde Hellenistik-Roma Dönemi sonlarına kadar ettiği anlaşılmıştır.

Karaman şehir merkezindeki Gavur Höyük, ova seviyesinden 20 m kadar yüksekliktedir ve 3 hektarlık alanıyla Karaman Ovası'nın küçük boyutlu yerleşimleri arasında yer alır. Höyükte Erken Tunç Çağı'nda başlayan yerleşimin MÖ 2. binyılın farklı evrelerinde devam ettiği belirlenmiştir. Gavur Höyük, yaklaşık 1 km kadar batıda bulunan bir başka MÖ 2. binyıl yerleşim merkezi olan Havuz Mevkii ile birlikte ele alındığında, Sertavul Geçidi'ne açılan Dereköy Vadisi'ne yakınlığıyla dikkati çekmektedir.

Geç Tunç Çağı'nda Karaman Ovası Seramik Tipolojisi ve Özellikleri

Karaman Ovası'nda yüzey araştırmaları sırasında ziyaret edilen beş höyükte tespit edilen MÖ 2. bin seramiğini form ve tip açısından Hitit seramiği geleneğini yansıttığı görülmektedir. İncelenen örnekler çanak, çömlek, tepsi/tabak ve libasyon kabı olarak tanımlanan formlara aittir. Parçalar Hitit Dönemi standart seramik üretimini yansıttığı, genelde yüzeyleri krem astarlı ve kırmızı astarlı örneklerden oluştuğu tespit edilmiştir (Şekil 3). Bu seramik örnekleri ile birlikte yalın ve kaba hamurlu örnekler de vardır (Şekil 4). Seramiklerin genelde çoğu iyi pişirilmiş ve hamurunda genelde ince kum, ufak boyutta taşcık, orta ve küçük boyutta kalker katkısı seçilebilmiştir. Ayrıca çok az parçanın hamurunda mika katkısı da bulunmaktadır.



Şekil 3. Karaman Ovası Geç Tunç Çağı Krem (a) ve Kırmızı Astarlı (b) Seramik Örnekleri

Eminler, Sıranlı, Süleyman Hacı, İslahisar ve Gavur Höyük gibi yerleşimlerden toplanılan seramik incelendiğinde tipolojik açıdan ve kullanım özellikleri bakımından Hitit çekirdek bölgesi ile benzerdir. Hitit Dönemi'nde Orta Anadolu'nun kuzeyinden güneyine kadar Hitit sınırları içerisinde kalan bölgelerin çoğunda aynı gelenek ile yapılmış seramikle karşılaşmaktadır.

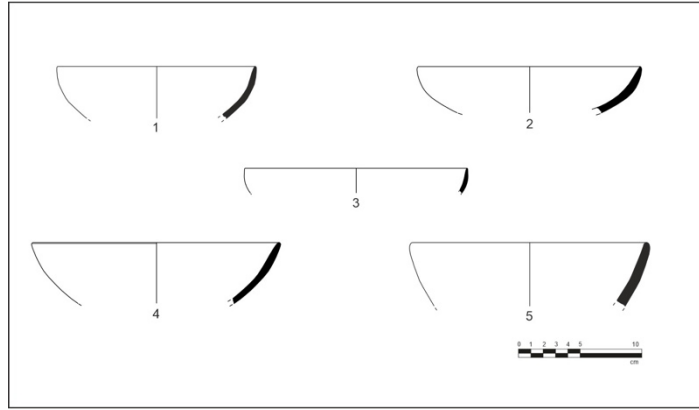


Şekil 4. Karaman Ovası Geç Tunç Çağı Yalın ve Kaba Seramik Örneği

Çanak; Karaman Ovası yüzey araştırmaları sırasında yukarıda bahsi geçen beş yerleşimden ele geçen çanaklar basit ağızlı, içe çekik ağızlı, içe kalınlaştırılmış ağızlı, dışa kalınlaştırılmış ağızlı hem içe hem dışa kalınlaştırılmış ağızlı olmak üzere 5 farklı tipte değerlendirilmiştir.

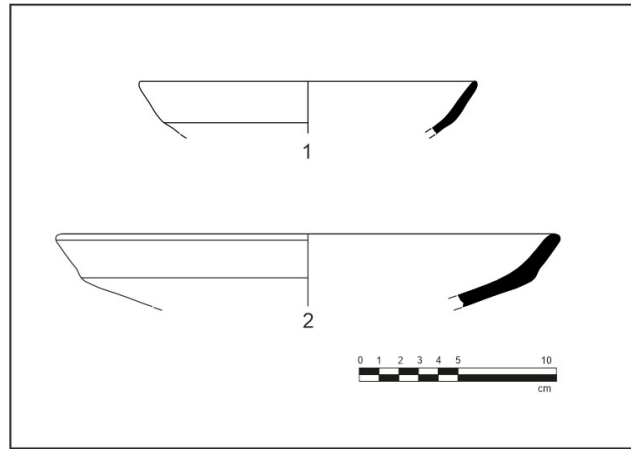
Yarı Küresel, Düz Ağızlı, Basit Ağız Kenarlı Çanaklar; çanak formlarının ilk tipini oluşturmaktadır (Şekil 5). Ağız kenarları hem iç hem de dıştan inceltilmiş bu çanak gurubundaki örnekler Eminler, Sıranlı ve Gavurhöyük'te bulunmuştur. Basit ağız kenarlı bu çanakların gövdeleri genellikle yarı küreseldir. Bu tipe ait örneklerin kaliteli hamurdan ince cidarlı örnekleri dikkat çekmektedir.

Hitit İmparatorluk Dönemi çekirdek bölge yerleşimlerinde sıklıkla karşımıza çıkan bu tipe ait örnekler Boğazköy/Hattuşa'da (Karpe, 1988, lev.40: S 12a) Kuşaklı/Sariss'da (Mielke,2006, abb. 105), Uşaklı Höyük'te (Daddi ve Mazzoni, 2015, fig.2, şek. 28, 48, 49, 58), Maşathöyük/Tapigga'da (Özgüç, 1982, fig. A: 16-17-18-19), Alacahöyük'te (Koşay, 1951, lev. XLII: res.1) ve Ovaören'de (İlhan, 2017, ek 13-17) karşımıza çıkmaktadır. Hitit çekirdek bölgesi dışında kalan Geç Tunç Çağı yerleşimlerinden Beycesultan'da (Mellaart ve Murray, 1995: 40; P18a, şek.1-12) ve Tarsus-Gözlükule'de (Ünlü, 2006, 6, fig. 7; Karacic, 2016, fig.2, şek.4; Karacic, 2014, 330, şek.C ; 321, şek. A-D) çağdaş örnekler kaydedilmiştir.



Şekil 5. Yarı Küresel, Düz Ağızlı, Basit Ağız Kenarlı Çanaklar

Konik Gövdeli, Dışa Çekik Ağızlı, Basit Ağız Kenarlı, Omurgalı Çanaklar; Gavurhöyük ve Sıranlı'dan çıkan iki örnek bu tipte değerlendirilmiştir (Şekil 6). Küresel gövdeli örnekler gibi bu iki çanağın ince cidarlı olduğu dikkat çekmektedir.

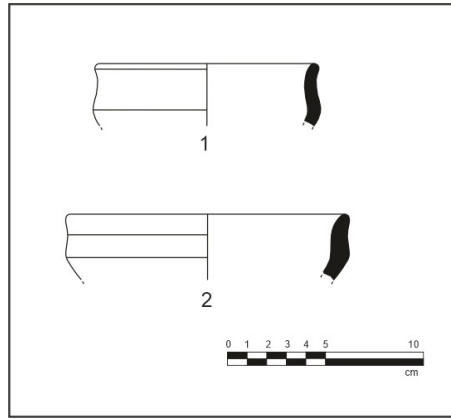


Şekil 6. Konik Gövdeli, Dışa Çekik Ağızlı, Basit Ağız Kenarlı, Omurgalı Çanaklar

S Profilli, Dışa Çekik Ağızlı, Basit Ağız Kenarlı Çanaklar; Yalnızca Süleymanhacı Höyüğü'nden ele geçen iki örnek boyun kısmında "S" profili yaparak omurgalı karına sahip gövdeye bağlanmıştır (Şekil 7).

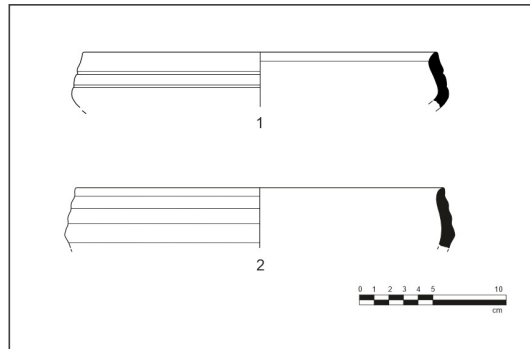
Bu çanaklardan ilki karın kısmında daha yumuşak bir dönüş yaparken (Şekil 7.1), diğeri daha keskin bir dönüş yaparak dibe doğru daralmaktadır (Şekil 7.2).

S profilli çanakların Hitit İmparatorluk Dönemi'ne ait çağdaş örnekleri Boğazköy/Hattuşa'da (Karpe, 1988, lev. 37-38,40-41 ve lev.38: S9, S10a), Maşathöyük/Tapigga'da (Özgüç, 1982, fig. A: 31-35), Kuşaklı/Sarissa'da (Mielke, 2006, abb 100-101), Alacahöyük'te (Koşay, 1951, lev. XLII: res.5), Uşaklı Höyük'te (Daddi ve Mazzoni, 2015, fig.10, şek. 224-225,234; fig.13, şek.213,317,321), Ovaören'de (İlhan, 2017: ek.22)ve Gordion mezarlarında (Mellink, 1956: 28: H19, H29, H22, H6, H4, H32, H38, H39, H34, H13) karşımıza çıkmaktadır. Geç Tunç Çağı yerleşimlerinde ise Tarsus-Gözlükule Geç Tunç Çağı IIA tabakalarında (Karacic, 2016, fig.2(a) şek. D; Karacic, 2014, s. 363, şek. A-B), Beycesultan'ın II. (Mellaart ve Murray, 1995, 40; P18b, şek.5) ve I. tabakalarında (Mellaart ve Murray, 1995, s. 68; P32, şek.5,9,7,11,15,18) açığa çıkartılmıştır. Aynı çanak tipinin erken örnekleri ise İnandıktepe (Özgüç, 1988, 153, şek. 5) yerleşiminde ve İmikuşağı'nda (Konyar, 2002, s. 410, lev.4-6) mevcuttur.



Şekil 7. S Profilli, Dışa Çekik Ağızlı, Basit Ağız Kenarlı Çanaklar

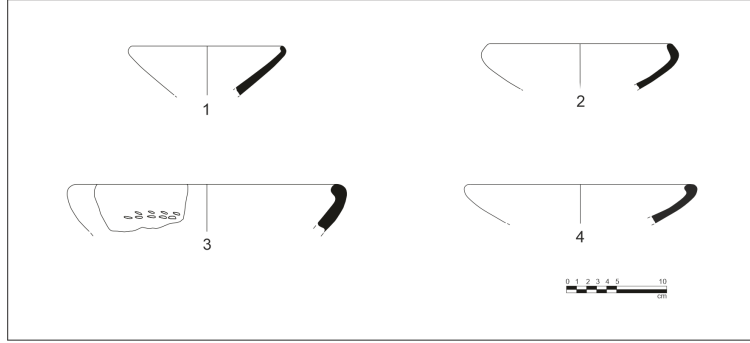
Çift Koni Gövdeli, Dışa Çekik Ağızlı, Basit Ağız Kenarlı Çanaklar; Ters çift koni gövdeye ve basit ağız kenarına sahip iki örnek Süleymanhacı Höyüğü'nde bulunmuştur (Şekil 8). Örneklerden birin üst gövdesinde alt alta iki sıra yiv bezeme (Şekil 8.1), diğesinde ise yine üst gövde de üç sıra alt alta oluk bezeme yapılmıştır (Şekil 8.2). Bu gruba ait örneklerin benzerleri Hitit İmparatorluk Dönemi içerisinde Boğazköy/Hattuşa'da (Karpe, 1988, lev. 37.S6 ve S7), Ovaören'de (İlhan, 2017, ek.26) ve Maşathöyük/Tapigga'da (Özgüç, 1982, fig. A:27-29) görülmektedir.



Şekil 8. Çift Koni Gövdeli, Dışa Çekik Ağızlı, Basit Ağız Kenarlı Çanaklar

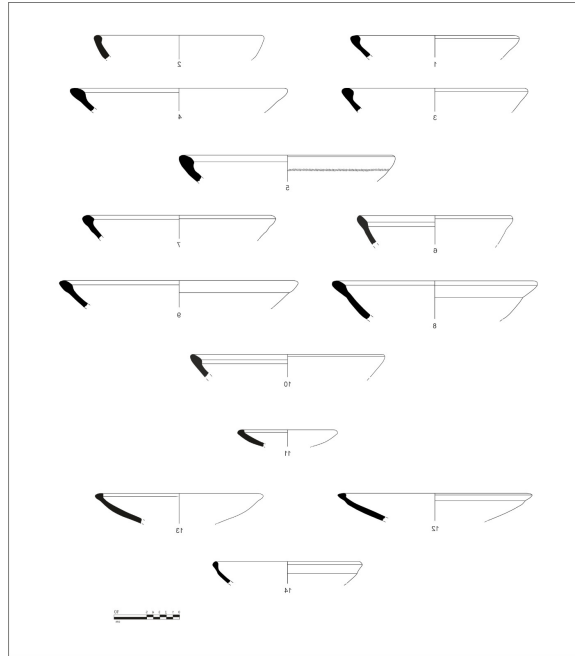
Konik gövdeli, İçe Çekik Ağızlı Çanaklar; çalışmanın ikinci tipini oluşturan bu çanaklar Gavur Höyük/İslıhisar ve Süleymanhacı Höyüğü'nden 4 örnek ele geçmiştir. Ağız çapları 15 ile 26 cm arasında olan parçalar konik gövdeli, içe çekik ağızlı, yuvarlatılmış (Şekil 9.3 ve 4) ve içten dıştan inceltilmiş (Şekil 9.1 ve 2) ağız kenarına sahiptir. Kalın cidarlı bir örneğinde yer aldığı bu çanağı Orta Anadolu başta olmak

üzere Hitit yerleşimlerinde mevcuttur. Hitit çekirdek bölgesi içerisinde Boğazköy/Hattuşa (Gunter, 1980, s. 279; Karpe, 1988, lev.38), Alacahöyük (Koşay, 1951, lev. XLII, res. 1-2,4) Uşaklı Höyük (Daddi ve Mazzoni, 2015, fig. 11: 246-266) ile Kızılırmak Kavsı'nın güneyinde Ovaören'in (İlhan, 2017, Ek.25/5-7-8-9) Hitit İmparatorluk Dönemi tabakalarında; güneyde Tarsus-Gözlükule Geç Tunç Çağı IIA'da (Ünlü, 2016, s.5, fig.4; Karacic, 2014, s. 325, şek. A, B, G) benzer örnekleri yer almaktadır.



Şekil 9: Konik Gövdeli, İç Çekik Ağız Kenarlı Çanaklar

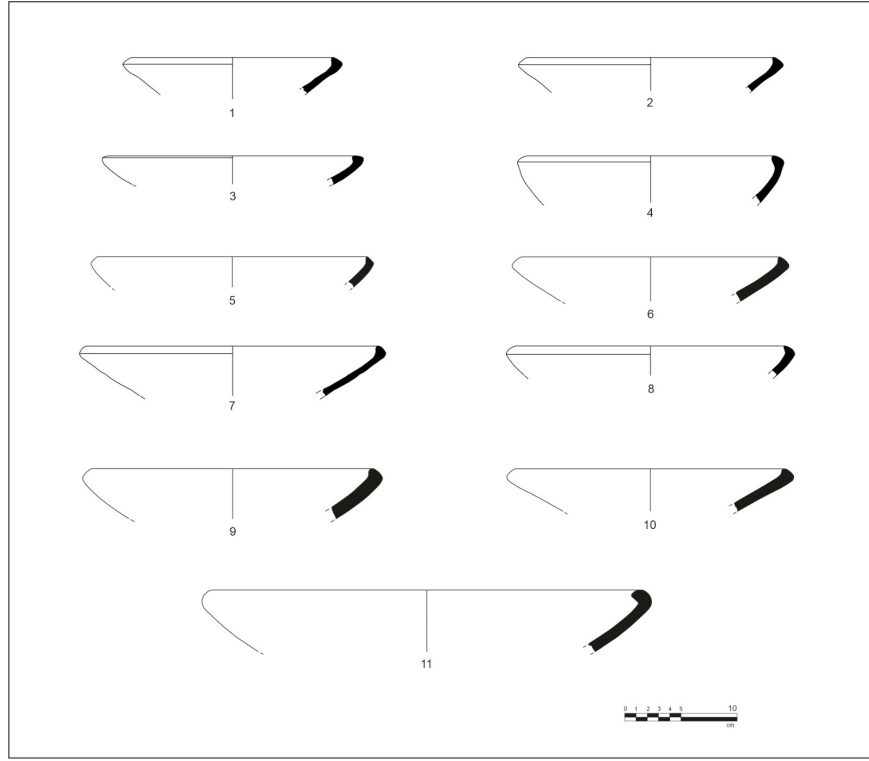
Konik Gövdeli, Dış Çekik Ağızlı, İç Kalınlaştırılmış Ağız Kenarlı Çanaklar; çalışma kapsamında değerlendirilen yerleşimlerden en çok bu tipe ait örneklerin bulunduğu dikkat çekmektedir (Şekil 10 ve 11). Ağız çapları 14 ile 34 cm arasında değişen çanakların iç kalınlaştırılmış ağız kenarları düzleştirilmiş (Şekil 10.1-10) ve yuvarlatılmış (Şekil 10.11-14 ve Şekil 11) olmak üzere farklılık göstermektedir. Bu tip örnekler üzerinde baskı olarak yapılmış olan gövde üzerine yapılmış tek sıra halinde oval baskı bezekler görülmektedir (Şekil 10. 5).



Şekil 10. Konik Gövdeli, Dış Çekik Ağızlı, İç Kalınlaştırılmış Ağız Kenarlı Çanaklar

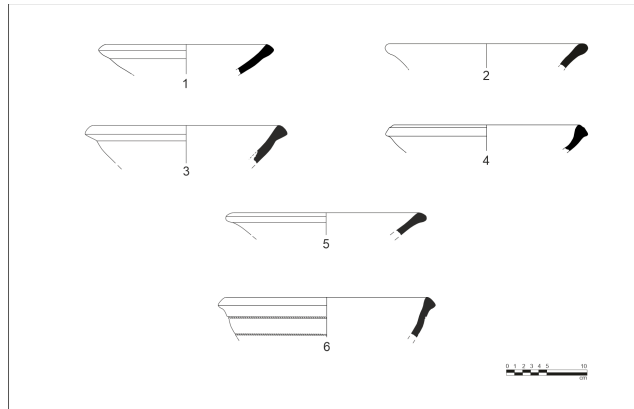
Bu tipe ait çanakların benzerleri Hitit İmparatorluk Dönemi çekirdek bölge sınırları içerisinde Boğazköy/Hattuşa (Gunter, 1980, s. 278; Karpe, 1988, lev.37), Maşathöyük/Tapigga (Özgüç, 1982, fig. A38, 42-43), Alacahöyük (Koşay, 1951, XLIII, res.3), Uşaklı Höyük'te (Daddi ve Mazzoni, 2015, fig. 6: 123,125,139); çekirdek bölge dışında Beycesultan (Mellaart, 1995, s. 72, fig. P.36: 12-22), Tarsus-Gözlükule (Karacic, 2016, fig. 2: K), Korucutepe'de (Griffin, 1974, s. 59, res. 161,181-182) benzer örnekler

vardır. Bu tipe ait erken örneklere ise Alişar'ın Post Karum tabakalarında (Gorny, 1990, Pl. 44-322-323) rastlanmıştır.



Şekil 11. Konik Gövdeli, Dışa Çekik Ağızlı, İçe Kalınlaştırılmış Ağız Kenarlı Çanaklar

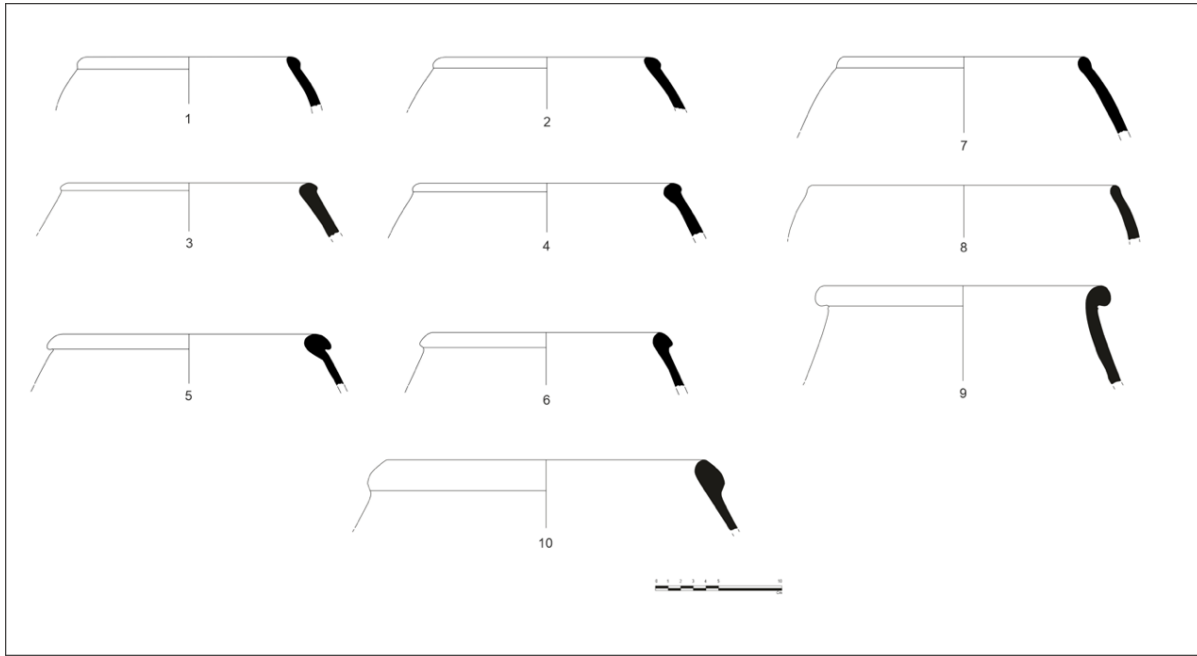
Konik Gövdeli, Dışa Çekik Ağızlı, Dışa Kalınlaştırılmış Ağız Kenarlı Çanaklar; Süleymanhacı, Eminler ve Gavurhöyük'ten ele geçmiştir. Ağız kenarı hafif dışa doğru kalınlaştırılarak yapılan çanakların konik biçimli, yarı küresel ve omurgalı gövdeli örnekleri vardır (Şekil 12). Bazı örneklerde ağız kenarının hemen alt kısmında oluk izleri mevcuttur. Gavurhöyük'ten ele geçirilen parça üzerinde ise ağız kenarının altında ve gövde üzerinde birbirine paralel olarak yapılan baskı bezeme vardır. (Şekil 12.6). Bu tipe ait örnekler Karaman Ovası dışında Hitit çekirdek bölgesinde bulunan birçok yerleşimde ve Hitit'in etkinlik alanında bulunan yerleşimlerde kaydedilmiştir.



Şekil 12. Dışa Kalınlaştırılmış Ağızlı, Konik Gövdeli Çanaklar

Çömlek; Beş yerleşim alanından elde edilen çömleklere bakıldığında daha çok günlük kullanım amaçlı oldukları görülmektedir. Bu kaplar boyunsuz, kısa boyunlu ve uzun boyunlu olarak sınıflandırılmıştır.

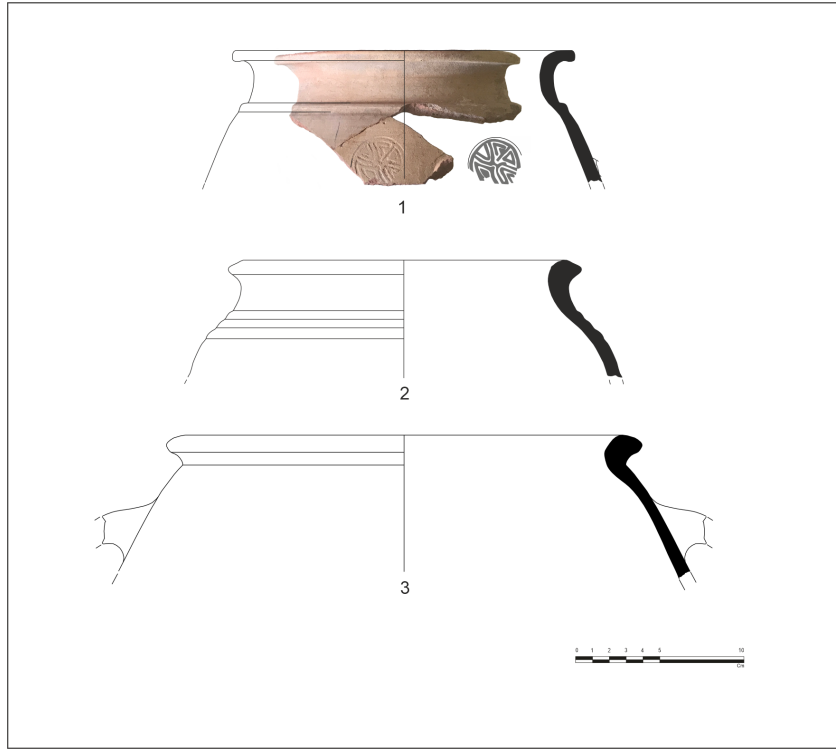
Boyunsuz Çömleklerin ağız çapları 17 cm ile 24 cm arasındadır. İçe çekik ağızlı, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı (Şekil 15) olan bu çömleklerin daha çok krem astarlı olması dikkat çekmektedir. Eminler, İslıhisar, Süleymanhacı ve Sıranlı yerleşimlerinde boyunsuz çömlek örnekleri yoğun ele geçmiştir. Bu çömleklerin Hitit seramiği olarak tanımlanan örnekleri Boğazköy/Hattuşa (Karpe, 1988, lev.11: 28) Kuşaklı/Sarıssa'da (Mielke, 2006, Abb 57,69,75) ve Uşaklı Höyük'te (Daddi ve Mazzoni, 2015, fig. 16-17 ve fig 22), Geç Tunç Çağı seramiği olarak değerlendirilen örnekleri ise Beycesultan (Mellaart 1995, s. 73, fig. P.37: 11-12), Tarsus-Gözlükule (Ünlü, 2016, s. 6, fig. 7; Karacic 2014, s. 341, şek. D-E), Kilise Tepe'de (Blakeney, 2007, fig. 390: 658) ve Korucutepe'de (Griffin, 1974, s. 59, res. 314, 318, 320) vardır.



Şekil 15. Boyunsuz Çömlekler

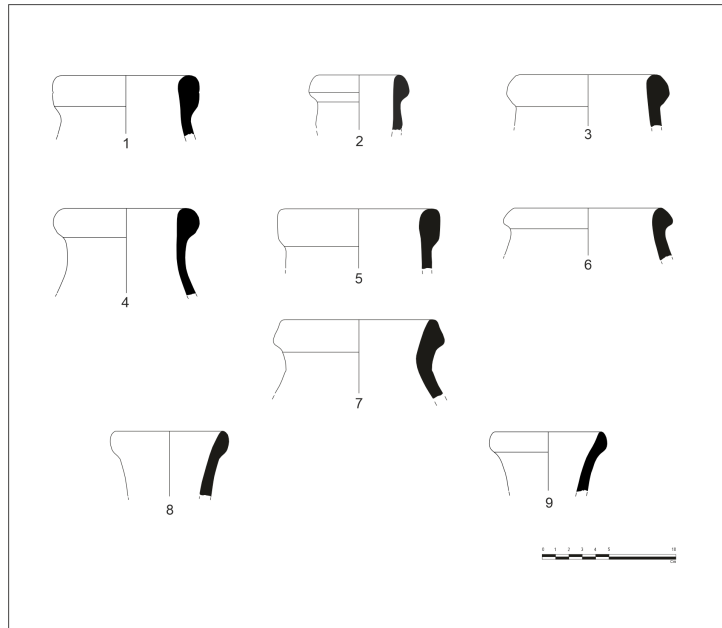
Kısa Boyunlu Çömleklere ait üç örneğin ağız çapları 19 cm ile 32 cm arasında değişmektedir (Şekil 16). Her üç örneğin ağızı dışa çekilmiştir. Kısa boyunlu çömleklerinin erken örnekleri Alishar'ın Post Karum tabakalarında (Gorny, 1990, Pl.51. 389-390) açığa çıkartılmıştır. İmparatorluk Dönemi'ne ait benzer çömlekler ise Boğazköy/Hattuşa (Fischer, 1963, Tef. 59-542, 71-652,654), Ovaören'de (İlhan, 2017, s. 203, Ek. 46) ve güneyde Tarsus-Gözlükule'de Geç Tunç Çağı IIA'da (Karacic vd., 2016, s. 6, fig. 2b.5) görülür.

Kısa boyunlu çömlekler arasında bulunan ve Eminler Höyükte ele geçirilen çömlek (Şekil 16.1) Hitit Dönemi için karakteristik bir parça niteliğindedir. Çömleğin omuz kısmında 3,5 cm çapında mühür baskı bulunmaktadır. Mühür baskısının düzensiz geometrik şekillerden oluştuğu görülmektedir. Erken Tunç Çağı'ndan itibaren görülmeye başlayan, Asur Ticaret Koloni Dönemi ile birlikte yaygın hale gelen mühür baskılı çömlekler Hitit Dönemi'nde de devam etmiştir. Hitit'e tarihlenen mühür baskılı çömlek örnekleri Boğazköy/Hattuşa (Fischer, 1963, Tef 53-553, Tef 65-590,592) ve Kinet Höyük'ten (Gates, 2013, s. 32, fig. 16) bilinmektedir. Kinet Höyük'teki mühür baskısının kulp kısmına yapılması önemlidir.



Şekil 16. Kısa Boyunlu Çömlekler

Uzun Dar Boyunlu Çömleklere ait parçalar düz ya da dışa çekik ağızlı, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlıdır (Şekil 17). Ağız çapları 9 cm ile 11 cm arasında değişen bu çömleklerin Hitit İmparatorluk Dönemi yerleşimlerinde yaygın kullanım gören formlardan biri olduğu anlaşılmaktadır.



Şekil 17. Uzun Dar Boyunlu Çömlekler

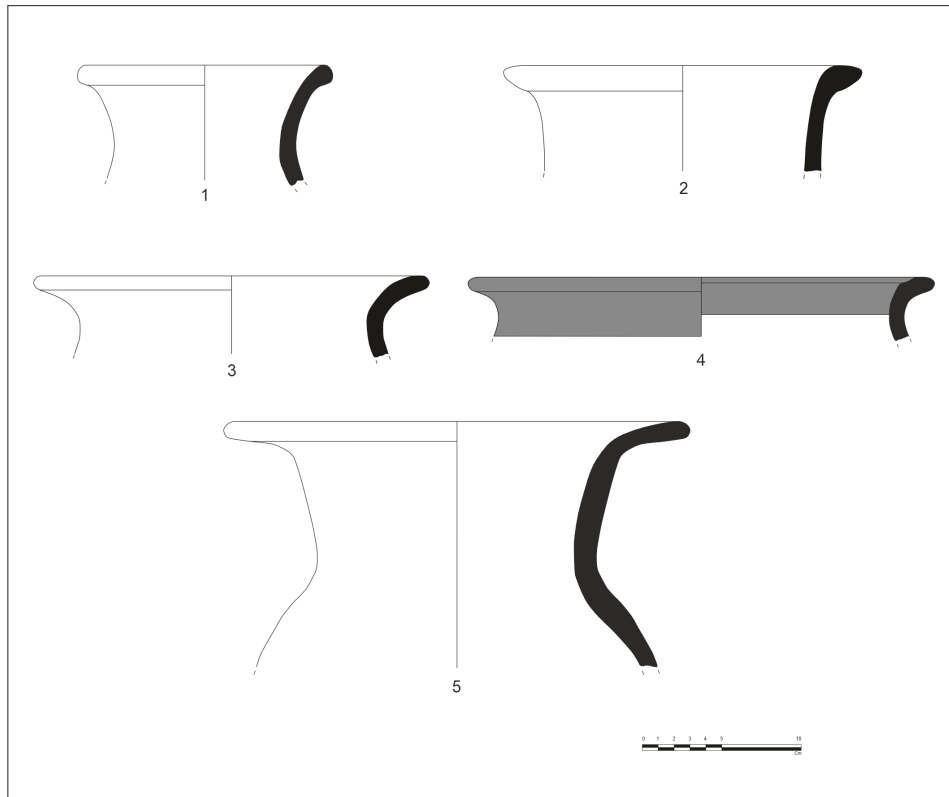
Karaman Ovası yüzey araştırmaları sırasında ele geçen bu tip dar uzun boyunlu çömleklerin erken örnekleri Alişar'ın Post Karum tabakalarında (Gorny, 1990, s. 615, şek. 440) görülmekle birlikte,

İmparatorluk Dönemi'nde Boğazköy/Hattuşa'da (Karpe, 1988, lev. 8), Kuşaklı/Sarissa'da (Mielke, 2006, Abb. 29), Maşathöyük/Tapigga'da (Özgüç, 1982, fig.C, 23-24), Uşaklı Höyük'te (Daddi ve Mazzoni, 2015, fig. 20: 433), Ovaören'de (İlhan, 2017, Ek. 29-30) açığa çıkartılmıştır. Hitit çekirdek bölgesi sınırları dışında ise Beycesultan I (Mellaart, 1995, s. P.40: 6-7,9) ve Tarsus-Gözlükule (Ünlü, 2016, s. 5, fig. 5, 12-13) yerleşimlerinde benzer örnekler kaydedilmiştir.

Uzun Geniş Boyunlu Çömlekler; ağız çapı 20 ile 24 cm olan beş çömleğin incelenmesi yapılmıştır (Şekil 18). Dışa çekik ağız kenarlı örneklerin dışa kalınlaştırılmış ağızlı örnekleri de mevcuttur (Şekil 18.1-2).

Uzun ve geniş boynu omuz hizasında gövdeye bağlanan bu çömleklerin benzer örneklerini Hitit İmparatorluk Dönemi içerisinde başta başkent Boğazköy/Hattuşa olmak üzere (Karpe, 1988, lev. 13,15-16,22-24.), Kuşaklı/Sarissa (Mielke, 2006, Abb. 62-63, 73,77,79-80), Maşathöyük/Tapigga (Özgüç, 1982, fig. D: 19,23-24), Alacahöyük (Koşay ve Akok, 1966, lev. 107, AL.h. 64, h. 85; Koşay ve Akok, 1973, lev. 75, AL. 85) ve Ovaören'de (İlhan, 2017, Ek. 36, ek. 38-194-195) ele geçmiştir. Güneyde Kinet Höyük (Gates, 2013, s.231, fig. 15), Kilise Tepe (Blakeney, 2007, fig. 390: 663, 669 ve fig. 390: 670) ve Tarsus-Gözlükule'de (Ünlü, 2016, s.6, fig. 8. 1-2-3; Karacic, 2014, s. 375, şek. A-B); doğuda Korucutepe'de (Griffin, 1974, s. 5, res. 267, 289) ve batıda Beycesultan I'de (Mellaart, 1995, s.78, P.42: 10) aynı döneme tarihlenen tabakalarda benzer örnekler ele geçmiştir.

Bu tip çömleklerin erken örneklerini ise Alişar'ın Post Karum tabakalarında (Gorny, 1990, s.614) ve İmikuşağı Eski Hitit tabakalarında (Konyar, 2002, s. 418, şek. 2) görmek mümkündür.

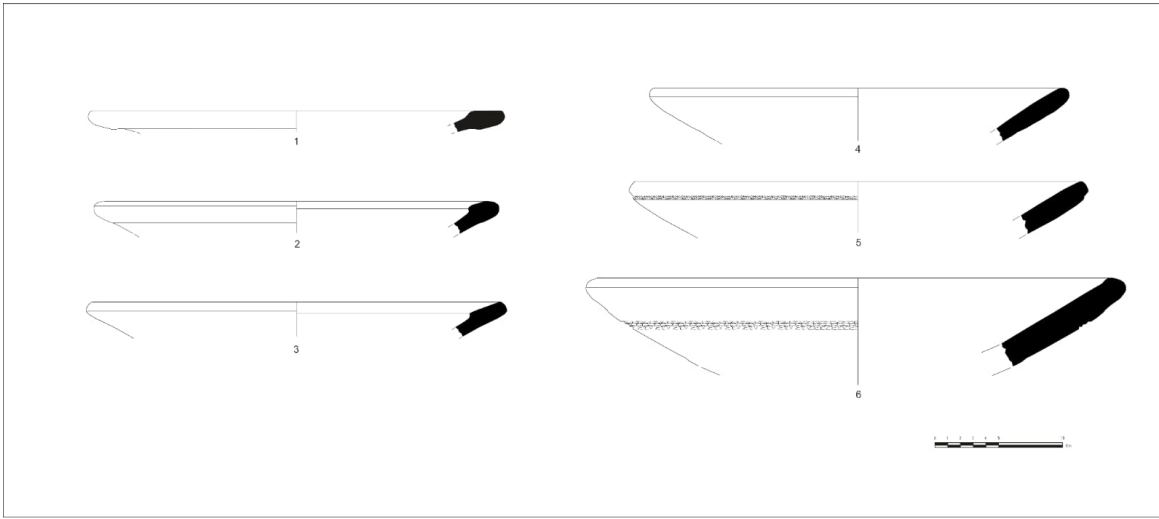


Şekil 18. Uzun Geniş Boyunlu Çömlekler

Tabak; Hitit kap repertuarında oldukça sık karşılaşılan tabak formunun Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nden sonra kullanılmış olabileceği ve Hitit Dönemi içinde de geliştirildiği düşünülmektedir (Schoop, 2011, ss. 246-247). Ağız çapları 80 cm'e kadar ulaşabilen bu kapların basit ağızlı olanları dışında yakalı örnekleri de bulunmaktadır. Orta kalitede yapılmış hamurların katkılarında irili, ufaklı taşçık katkısı, kalker ve ince kum katkısı yer almaktadır (Şekil 19).

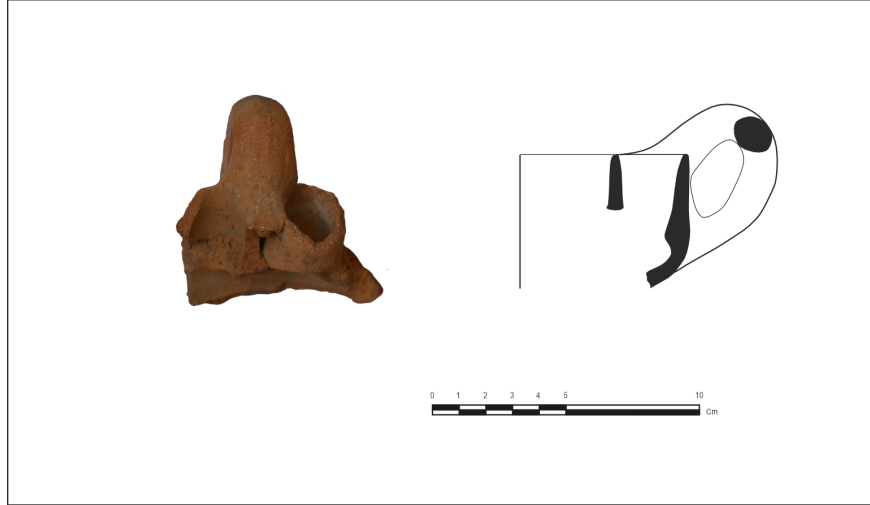
Basit Ağızlı Tabaklar; Ağız çapları 32 cm ile 40 cm arasında değişen örneklerin hamuru oldukça kaba ve cidarları kalındır (Şekil 19.4-6). Basit ağızlı örnekler içerisinde, ağız kenarlarının alt kısmına ip izi ile yapılmış şekiller görülmektedir. (Şekil 19. 5 ve 6). Ağız kenarının hemen altına yapılan bu motifler kabın yüzeyine paralel yerleştirilmiştir. Motiflerin kabın yüzeyine henüz yaşken yapıldığı anlaşılmaktadır. Baskı tekniği ile yapılmış benzer motifler Hitit İmparatorluk Dönemi'nde Boğazköy/Hattuşa'dan bilinmektedir (Fischer, 1963, taf. 100-908). Basit ağız kenarına sahip tabaklara Boğazköy/Hattuşa (Fischer, 1963, taf. 100-910), Kuşaklı/Sarissa (Mielke, 2006, abb. 133, E-F-G-H), Ovaören ve Uşaklı Höyük'ün Hitit İmparatorluk Dönemi tabakaları (Daddi ve Mazzoni, 2015, fig.1: 1-4, 6-7) ile Geç Tunç Çağı IIA'ya tarihlenen Tarsus-Gözlükule'nin IIA tabakasında (Karacic, 2016, fig. 2: D) rastlanmıştır.

Yakalı Tabaklar; ağız çapı 29-32 cm arasında değişen üç örnek bu grupta değerlendirilmiştir (Şekil 19.1-3). Ağız kenarında 2-3 cm genişliğinde yaka oluşturarak ince gövdeye bağlanan bu tabaklar literatüre "Yakalı Tabak" tanımı ile girmiştir. İmparatorluk Dönemi için karakteristik kap formlarından biri olan yakalı tabakların erken örnekleri İmikuşağı'nda (Konyar, 2002, s. 412, lev.6) yapılan kazılarda bulunmuştur. Boğazköy/Hattuşa (Fischer, 1963, Tef. 100-909,912; Karpe, 1988, lev. 42-43), Kuşaklı/Sarissa (Mielke, 2006, abb. 131, A-D) ve Uşaklı Höyük'ün (Daddi ve Mazzoni, 2015, fig. 1: 10-11,15) Hitit İmparatorluk Dönemi tabakalarında; Korucutepe'nin Geç Tunç Çağı tabakalarında (Griffin, 1974, s. 59, res. 199-200) benzer profil veren tabaklar ele geçmiştir. Bunun yanı sıra Tarsus-Gözlükule'nin IIA (Karacic, 2016, fig.2: A) ve Beycesultan'ın Ib (Mellaart, 1995, s. 84, P.48: 14-15) tabakalarında bulunan benzer tabaklar ise Geç Tunç Çağı'na tarihlenmektedir.



Şekil 19. Tabaklar

Libasyon Kabı; Hititler önemli gün ve olayları her zaman ön planda tutan ve dini ritüellere önem veren bir toplum olarak bilinmektedir. Dini ritüeller, festivaller ve bayramlarda kullandıkları eşyalarda gündelik hayattan farklılık göstermektedir. Özel şekillendirilmiş seramik kaplar bu materyallerin başında yer alır. Bu tip kapların farklı biçim ve özelliklere sahip olmasına karşın muhtemelen hepsi daha çok sıvı tüketimi ya da sunumu için kullanılmaktadır.



Şekil 20. Libasyon Kabi

Hititlerde özel amaçlı kaplar arasında gaga ağızlı testi ve çaydanlık en çok rastlanılan örnekler arasındadır. Ayrıca kol biçimli ya da hayvan biçimli örneklerinde sıkça kullanıldığı görülmektedir. MÖ 15. yy'ye kadar çok popüler olan bu kapların oldukça kaliteli işçiliği dikkat çekmektedir (Schoop, 2013, s. 364-365) Karaman Ovası'nda gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında özel amaçlı kullanıldığı düşünülen yalnızca bir örnek ele geçmiştir (Şekil 20). Gavur Höyük'te bulunan kabın oldukça sınırlı bir bölümü korunmuş olmasına rağmen, kulp ve akıtacak kısımlarının korunmuş olması ve diğer Hitit libasyon kapları benzerlik kurulması açısından önem taşımaktadır. Özellikle Eskiyyapar yerleşim alanından açığa çıkartılmış örnek bu tip kapların en unik örnekleri arasında bulunmaktadır (Sipahi, 2021, Resim 31). Diğer Hitit merkezlerinden ele geçen özel amaçlı kaplara göre daha kaba hamurdan şekillendirilmiş olan bu örnek üzerinde yer alan ve her biri 2,6 cm genişliğindeki iki akıtacak sıvı libasyonunu akla getirmektedir. Kırmızı hamur rengine sahip ve iyi pişirilmiş bu kap astarsız ve perdahsızdır. Hamurunda ince kum katkısının dışında yoğun küçük taşcık ve kalker katkısı gözlenmiştir. Bu örneğe benzer bir seramik Beycesultan I'de bulunmuştur (Mellaart, 1995, s. 74, fig. P. 38: 10).

Değerlendirme ve Sonuç

Anadolu'yu MÖ 2. binyılda hakimiyeti altına alan Hititler yayılmacı bir politikacı izleyerek kısa zaman içerisinde topraklarını genişletmiş ve oldukça geniş bölgelere kültürlerini taşımıştır. “Yukarı Ülke” sınırları içerisinde kalan ve başkentleri Hattuşa/Boğazköy'ün de içerisinde yer aldığı Çorum ve çevresindeki Hitit yerleşimleri en çok araştırılan Hitit merkezleridir. Bugün sınırları hala tartışmalı olan Hitit Aşağı Ülkesi'ne ilişkin araştırmalar sınırlı kalmıştır. Kızılırmak kavsinin güneyinde kalan Konya ve Karaman Ovası'nı içine alan bölgede gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar genellikle 1900'lü yıllarda yüzey araştırması düzeyindedir. Son zamanlarda farklı bilim insanlarınca gerçekleştirilen yüzey araştırmalarının sayısının artması Hitit Aşağı Ülkesi'ne ilişkin daha fazla bilginin elde edilmesine olanak sağlamıştır.

Hâkimiyetin çok güçlü olduğu çekirdek bölge dışında geniş bir alana yayılan Hititler bölgeler arası iletişimde önemli bir konuma gelmiştir. Özellikle Hitit İmparatorluk Dönemi'nde geniş bir alana yayılan Hititlerin yönetiminin “Yukarı ve Aşağı Ülke” olarak ikiye ayrılması Hitit topraklarının idaresi açısından önemli olmuştur. Mezopotamya ve Mısır'dan gelen tehditleri durdurmak amacıyla “Aşağı Ülke” sınırları içerisinde kurulan Hitit yerleşim merkezlerinin daha çok bir askeri kale niteliğinde olma ihtimali yüksektir. Siyasi ve dini olayların yer aldığı birçok yazılı metin bu alanın Hitit Devleti'nin askeri idaresi için sınır güvenliğini sağlayan tampon bir bölge olduğunu göstermektedir (Bryce, 1986, s. 97; Matessi, 2016).

Hititlerin etkin olduğu Orta Anadolu Bölgesi'nde özellikle Erken Tunç Çağı içerisinde seramik üretiminin elle şekillendirilmiş örnekleri tarihlendirme için oldukça önemli veriler sunmaktadır. Bölgede Koloni Dönemi ile birlikte çark yapımı seramik kullanımının artmasının yanı sıra farklı tipolojileri yansıtan

örnekler ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bu dönemden sonra bölgeye hükmedecek olan Hitit seramiğinin de temellerini oluşturan bir gelişimi yansıtmaktadır. Boğazköy/Hattuşa gibi büyük Hitit yerleşimlerinde bulunan büyük seramik fırınları üretimin belirli alanlarda toplu olarak üretildiğini göstermektedir. Literatürde genelde Hitit seramiği için yalın/sade ya da monokrom ifadesi kullanılmıştır (Schoop, 2013, s.359). Çarkta üretilen seramiklerin çoğu iyi pişirilmiş, devetüyü rengin ağırlıkta olduğu, orta irilikte mineral katkılı hamurdan yapılmıştır (Glatz, 2015, s. 183). Seri üretimden kaynaklanan standart ürünler Hitit seramiğinin ilk göze batan özellikleri arasında bulunmaktadır. Çoğunluğu seri olarak üretilen ve “*drab ware*” olarak ta tanımlanan seramik grubunun astarsız okside renkli olanları ve devetüyü renginde yapılmış örnekleriyle bütün Hitit yerleşimlerinde karşılaşılmaktadır (Schoop, 2011, s. 242; Sagona ve Zimansky, 2015, s.241 “*drab ware*” olarak tanımlanan seramik ilk olarak Asur Ticaret Kolonileri Dönemi’nde ortaya çıkmış Hitit Dönemi’nin sonuna kadar ise kullanım görmüştür.). Bu seramik dışında Erken Tunç Çağı’ndan itibaren görülen kırmızı ve beyaz astarlı seramik örneklerine az da olsa rastlanılmaktadır (Schoop, 2011, s. 243; Schoop, 2013, s. 359).

Hitit seramiğine genel olarak bakıldığında yiyecek ve içecek için kullanılanların yanı sıra yemek depolama ve sosyal statü gösteren etkinliklerde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Gündelik hayatta kullanılan seramiğin çoğuna bakıldığında basit kaselerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu tip kapların sıvı ya da katı yiyeceklerin sunulmasında kullanıldığı düşünülmüştür. Bu kapların dışında daha çok pişirme amaçlı kullanan iki kulplu çömlekler ön plana çıkmaktadır. Pişirme kapları genelde kaba şekilde yapılmıştır ve hamurları bol mineral katkılıdır (Schoop, 2013, s. 361). Günlük kaplar arasında ayrıca süzgeçler, fırınlarda kullanılan büyük tabaklar dikkat çekmektedir. Bu kaplar Hititlerin hüküm sürdüğü birçok merkezde benzer özellikleri yansıtmaktadır.

Karaman Ovası içerisinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında farklı ölçeklerde tespit edilen yerleşim alanları içerisinde bulunan Eminler, Sıranlı, İslahisar, Süleymanhacı ve Gavur Höyük gibi yerleşimler Hitit İmparatorluk Dönemi’ne ait maddi kalıntılar içermektedir. Bu yerleşimlerden ele geçen ve yukarıda genel özellikleri ile tanımlanan seramikler Hitit İmparatorluk Dönemi içeren merkezlerin tabakaları ile çağdaş veriler sunmaktadır. Yüzey araştırması sırasında incelenen bu beş höyük Hitit İmparatorluk Dönemi’nde güneye inen hattı üzerinde yer almaktadır. Bu höyüklerde ele geçirilen seramiklerin Hitit standart seramik üretimi için tipik olan formlardan oluştuğu dikkat çekmektedir. Özellikle krem astarlı seramiklerin (Fig. 3a) sayısı daha yoğundur. Aynı zamanda kırmızı astarlı (Fig.3b) ve yalın/donuk olarak tanımlanan *drab ware* örnekleri de hatırı sayılır şekilde göze batmaktadır. Hitit boyalı seramik örneklerinin bulunmamış olması merkezlerde yapılan çalışmanın sınırlı olmasından kaynaklanmış olabilir.

Karaman Ovası yüzey araştırmaları sırasında sadece Gavur Höyük’te ele geçirilen ve özel bir amaç için kullanıldığı anlaşılan kap parçasının höyükte dini ritüellerin gerçekleştirilmiş olabileceğine işaret eder.

Hitit İmparatorluk Dönemi malzemesi içeren Eminler Höyük’ün sahip olduğu yükseklik ve boyut itibari ile diğerlerine göre oldukça dikkat çekicidir. Birden fazla dönemi içeren bu yerleşimin Hitit İmparatorluk Dönemi içerisinde oldukça büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Değerlendirilen seramiklerin tip ve hamur özelliklerine bakıldığında Hitit standart üretimin bir parçası olduğu ve çekirdek bölgede standart üretilen seramikler ile bire bir aynı olduğu görülmektedir. Ancak bu beş yerleşim yerinde sadece yüzey araştırmalarından toplanan seramikler değerlendirildiği için yerleşim alanında üretilip üretilmediği bu yerleşimlerde yapılacak olan sistematik kazılar ile cevaplanacaktır. Sonuç olarak bölgedeki yüzey araştırmaları Karaman Ovası’nın Hitit “Aşağı Ülke” sınırları içerisinde yer alan ve Hitit İmparatorluk Dönemi’nde yerleşim gördüğü anlaşılan önemli bölgelerden birisi olduğunu gözler önüne sermektedir.

Çıkar çatışması:	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Mali destek:	Yazar bu çalışma için mali destek almadığını bildirmiştir.
Etik kurul onayı:	Yazar bu çalışmada etik kurul onayına gereksinim duymadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

Bahar, H. (2005). Konya ve Karaman İlleri Yüzey Araştırmaları 2003. K. Olşen, F. Bayram ve A. Özme (Yay. haz.), 22. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (1. Cilt) içinde (ss. 341-359). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Baird, D. (2001). Settlement and landscape in the Konya plain, South Central Turkey, from the Epipaleolithic to the Medieval Period. H. Karpuz, A. Baş ve R. Duran (Yay. haz.), *I. Uluslararası Çatalhöyük'ten Günümüze Çumra Kongresi* içinde (ss. 269-276). Çumra Belediyesi.
- Baird D (2007). Pınarbaşı: Orta Anadolu'da epi-paleolitik konak yerinden erleşik köy yaşamına. M. Özdoğan ve N. Başgelen (Yay. haz.), *Anadolu'da uygarlığın doğuşu ve Avrupa'ya yayılımı Türkiye'de neolitik dönem yeni kazılar yeni bulgular* içinde (ss. 285-311). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Baird, D., & Mustafaoglu, G. (2023). Pınarbaşı. *Heritage Türkiye*, 13, 44-45. <https://doi.org/10.18866/biaa2023.23>
- Blakeney, S. (2007). The Late Bronze Age. N. Postgate and D. Thomas (Yay. haz.), *Excavations at Kilise Tepe 1994-98 from Bronze Age to Byzantine in western Cilicia* (Cilt 1) içinde (ss. 111-120). British Institute.
- Bryce, T. (1986). The boundaries of Hatti and Hittite border policy. *Journal of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University* 13(1), 85-102.
- Bryce, T. (2019). *Hitit Krallığı*. Alfa Yayınları.
- Cohen, R. (1970). The palaeocology of South Central Anatolia at the end of the Pleistocene and the beginning of the Holocene. *Anatolian Studies*, 20, 119-137.
- Daddi, P. ve Mazzoni, S. (2015). *The Uşaklı Höyük survey project (2008-2012) A Final Raport*. Firenze University Press.
- de la Broquière, B. (1892). *Le Voyage d'Outremer*. Ernest Leroux.
- Davis, E. J. (1879). *Life in Asiatic Turkey: A journal of travel in Cilicia (Pedias and Trachoea), Isauria, and parts of Lucaonia and Cappadocia*. Robarts. University of Toronto.
- Dinçol, A., Yakar, J., Dinçol, B., ve Taffet, A. (2000). The borders of the Appanage Kingdom of Tarhuntassa - A geographical and Archaeological Assessment. *Anatolica* 26, 1-29.
- Forlanini, M. (2017). South Central: The Lower and Tarhuntaşsa. M. Weeden ve L. Z. Ulmann (Yay. haz.), *Hittite Landscae and Geography* içinde (ss.2 39-252). Brill.
- Fontugne, M., Kuzucuoğlu C., Karabıyıkoglu, M., Hatte, C. ve Pastre, J. F. (1999). From Pleniglacial to Holocene: A 14C chronostratigraphy of Environmental Changes in the Konya Plain, Turkey. *Quaternary Science Reviews*, 18(4), 573-592.
- Fischer, F. (1963). *Die Hethitische Keramik von Boğazköy*. Verlag Gebr. Mann.
- French, D. (1965) Preshistoric Sites in The Göksu Valley. *AS XV*, 177-201.
- Garstang, J. ve Gurney, O. R. (1959). *The geography of the Hittite Empire*. The British Institute of Archaeology at Ankara.
- Gates, M.H. (2013). The Hittite seaport Izziya at Late Bronze Age Kinet Höyük (Kilikya). *Near Eastern Archaeology*, 76(4), 223-234. <http://dx.doi.org/10.5615/neareastarch.76.4.0223>
- Glatz, G. (2015). Plain pots, festivals and feasting in Late Bronze Age Anatolia. C. Glatz (Yay. haz.), *Plain pottery traditions of the Eastern Mediterranean and Near East* içinde (ss. 183-214). Routledge.
- Gorny, R. L. (1990). *Alişar Höyük in the second millennium B.C.* [Doktora Tezi]. The University Of Chicago.
- Gunter, A.C. (1980). *The old Assyrian olony period settlement at Boğazköy-Hattuşa in Central Turkey*. [Doktora Tezi]. Colombia University.
- Gunter, A. C. (1991). The Bronze Age. E. L. Köhler (Yay. haz.), *The Gordion excavations final reports Volume III*. The University Museum.
- Güneri, S. (1989). Orta Anadolu höyükleri, Karaman-Ereğli araştırmaları. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 48, 97-145.
- Griffin, E. E. (1974). The excavation at Korucu Tepe, Turkey 1968-70: Preliminary report Part VI: The Middle and Late Bronze Age Pottery. *Journal of Near Eastern Studies*, 33, 55-95.
- Hawkins, J. D. ve Weeden, M. (2021). The new inscription from Türkmenkarahöyük and its historical context. *Altorientalische Forschungen*, 48(2), 384-399. <https://doi.org/10.1515/afo-2021-0015>
- İlhan, F. (2017). *Ovaören/Yassıhöyük 2012-2013 kazı sezonu Hitit Dönemi seramikleri* [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kamış, Y. (2018a). Surveys at Eminler Höyük in Karaman: Preliminary results - Karaman Eminler Höyük Yüzey araştırmaları: İlk sonuçlar, *ANMED*, 16, 200-207.
- Kamış Y. (2018b). Eminler Höyük 2016 ve 2017 yılı yüzey araştırmaları. 36. *Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt 3* içinde (ss. 503-512.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kamış Y. (2019a). Eminler Höyük ve Karaman Ovası Yüzey Araştırmaları 2018 Yılı Çalışmaları. 37. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 3* içinde (ss. 511-520). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kamış, Y. (2019b). Karaman Ovası'ndan Erken Tunç Çağı'na ait bir grup insan yüzü kap parçası. P. Çaylı, vd. (Yay. haz.), *Arkeolojiyle geçen yarım asır: Sevil Gülçur'a armağan* içinde (ss. 599-618). Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

- Kamış, Y. (2019c). Eminler Höyük ve Karaman Ovası araştırmaları 2018 yılı çalışmaları. *ANMED*, 17, 97-103.
- Kamış, Y. ve Taşkıran, E. (2022). MÖ II. binyılda Eminler Höyük ve Karaman Ovası. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 327-345. <https://doi.org/10.47948/efad.1204356>
- Kamış, Y. ve Şener, T. (2024). Eminler Höyük ve Karaman Ovası yüzey araştırmaları (2016-2022). 39. *Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt 3* içinde (ss. 503-516). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Karacic, S. (2014). *The archaeology of Hittite imperialism and ceramic production in Late Bronze Age IIA Tarsus-Gözlükule, Turkey* [Doktora Tezi]. Bryn Mawr College, Philadelphia.
- Karacic, S., Jameson, M. ve Weil, A. B. (2016a). A burning issue: Firing temperatures and the production of Late Bronze Age Pottery from Tarsus-Gözlükule, Turkey. *Journal of Archaeological Science: Reports* 9, 599-607. <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2016.08.046>
- Karacic, S., Boulanger, M. T. ve Glascock, M. D. (2016b). Geochemical analysis of the Hittite-Period pottery from Tarsus-Gözlükule, Turkey. *University of Oxford, Archaeometry*, 58, 23-38. <https://doi.org/10.1111/arcem.12233>
- Karpe, A.M. (1988). *Hethitische Töpferei der Oberstadt von Hattusa: Ein Beitrag zur Kenntnis Spät-grossreichszeitlicher Keramik und Töpferbetriebe unter Zugrundelegung der Grabungsergebnisse von 1978-82 in Boğazköy*. Hitzeroth.
- Konyar, E. (2002). İmikuşağı 10. Yapı Katı (Eski Hitit Dönemi) çanak çömlekleri. *Anadolu Araştırmaları*, XVI, 381-424.
- Koşay, H. Z. (1951). *Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Alaca Höyük kazısı 1937-1939'daki çalışmalar ve keşiflere ait ilk rapor*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Koşay, H. Z. ve Akok, M. (1966). *Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Alaca Höyük kazısı 1940-1948'deki çalışmalar ve keşiflere ait ilk rapor*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Maner, Ç. (2021). Preliminary report on the eight season of the Konya Ereğli, Karapınar, Halkapınar and Emirgazi survey project (KEYAR) 2020. *Anatolia Antiqua*, XXIX, 109-127.
- Massa, M., Bachhuber, C., Şahin, F., Erpehlivan, H., Osborne, J. ve Lauricella, A. J. (2020). A landscape-oriented approach to urbanisation and state formation in the Konya and Karaman Plains, Turkey. *Anatolian Studies*, 70, 45-75. <https://doi.org/10.1017/S0066154620000034>
- Massa, M. Bachhuber, C., Şahin, F., Erpehlivan, H., ve Lauricella, A. J. (2021). The 2019 and 2020 seasons of the Konya regional archaeological survey project. *Anatolica*, 47, 217-245. <https://doi.org/10.2143/ana.47.0.3289561>
- Massa, M., ve Osborne J. F. (2022). On the identity of Hartapu. *Altorientalische Forschungen*, 49(1), 85-103. <https://doi.org/10.1515/aof-2022-0006>
- Matessi, A. (2016). The making of Hittite imperial landscapes: Territoriality and balance of power in South-Central Anatolia during the Late Bronze Age. *Journal of Ancient Near Eastern History* 3(2), 117-156. <https://doi.org/10.1515/janeh-2017-0004>
- Mellaart, J. (1954). Preliminary report on a survey of Pre-classical remains in Southern Turkey. *AS*, IV, 175-240.
- Mellaart, J. (1958). Second millenium pottery from the Konya plain and neighbourhood. *Belleten* XXII, 87, 311-345.
- Mellaart J (1963). Early cultures of the South Anatolian plateau II, Late Chalcolithic and Early Bronze Ages in The Konya Plain. *AS*, 13, 199-236.
- Mellart, J ve Murray, A. (1995). *Beycesultan Vol III Part II Late Bronz Age and Phrygian and Middle and Late Bronz Age small objects*. The British Institute of Archaeology.
- Mellink, M. J. (1956). *A Hittite cemetery at Gordion*. The University Museum.
- Mielke, D.P. (2006). *Die Keramik vom Westhang, Kusaklı-Sarissa 2*. Rahden/Westf.
- Mielke, DP (2011). Key sites of the Hittite Empire. G. McMahon ve S. Stedman (Yay. haz.), *The Oxford handbook of Ancient Anatolia 10.000-323 BCE* içinde (ss. 1031-1054). Oxford University Press.
- Monte, G. F. (1992). *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes*. Wiesbaden: Beihfte Zum Tübinger Atlas Des Vorderen Orients.
- Otten, H. (1981). *Die Apologie Hattusilis III*. Otto Harrassowitz.
- Özgüç, T. (1982). *Maşat Höyük II, Boğazköy'ün kuzeyinde bir Hitit merkezi*. Türk Tarih Kurumu.
- Özgüç, T. (1988). *İnandıktepe Eski Hitit Çağı'nda önemli bir kült Merkezi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özkan, S. (1998). Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışında küçük krallıkların rolü. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13(1), 71-81.
- Palmisano, A., Altaweel, M. (2013). Simulating past human landscapes: Models of settlement hierarchy in Central Anatolia during the Old Assyrian Colony Period, L. Atıcı, G. Barjamovic, F. Kulakoğlu, J. Lehner, C. Michel (Yay. haz.), *SUBARTU Kültepe International Meetings 1 (KIM 1) XXXV* içinde (ss.131-146). European Centre for Upper Mesopotamian Studies.
- Palmisano, A. (2017). Confronting scales of settlement hierarchy in state-level societies: Upper Mesopotamia and Central Anatolia in the Middle Bronze Age. *Journal of Archaeological Science: Reports* 14, 220-240. <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2017.05.029>

- Ramsay, M. ve Bell, L. (1909). *The Thousand and One Churles*, London.
- Roberts, N., Eastwood, J. W., Kuzucuoğlu, C., Fiorentino, G. ve Caracuta, V. (2011). Climatic, vegetation and cultural change in the Eastern Mediterranean during the Mid-Holocene environmental transition. *Holocene*, 21, 147–162. <https://doi.org/10.1177/0959683610386819>
- Sagona, A. ve Zimansky, P. (2015). *Arkeolojik veriler ışığında Türkiye'nin en eski kültürleri MÖ 1000.000-550*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Schoop, U. D. (2011). Hittite pottery; A summary. D.P Mielke ve H. Genz, (Yay. haz.), *Insights into Hittite history and archaeology* içinde (ss. 241-273). Peeters.
- Schoop, U. D. (2013). Gündelik hayatın ve ayrıcalığın nesneleri: Hitit çanak çömleği. M. D. Alparslan ve M. Alparslan (Yay. haz.), *Hititler Bir Anadolu imparatorluğu* içinde (ss. 356-371). Yapı Kredi Yayınları.
- Şerifoğlu, T. E. ve Küçükbezi, H. G. (2019). Taşeli-Karaman archaeological project: The first two seasons. S. R. Steadman ve G. McMahon (Yay. haz.), *The archaeology of Anatolia: Recent discoveries (2017–2018)* (Cilt 3) içinde (ss. 175-192). Cambridge Scholars Publishing.
- Singer, I. (1996). *Muwatalli's prayer to the assembly of gods through the storm-god of lightning (CTH 381)*. Scholars Press.
- Sipahi, T. (2021). Bir Orta Anadolu höyüğü Eskişehir. Y. Kırac, U. Alagöz, Z. F. Taşkıran ve A. Alpagut (Yay. haz.), *Asırlık çınar Anadolu Medeniyetleri Müzesi 100 Yaşında* içinde (ss. 127-144). Grafik Yayınevi.
- Türkeş, M. (1996). Spatial and temporal analysis of annual rainfall variations in Turkey. *International Journal of Climatology*, 16, 1057-1076. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-0088\(199609\)16:9<1057::AID-JOC75>3.0.CO;2-D](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0088(199609)16:9<1057::AID-JOC75>3.0.CO;2-D)
- Ulmann, L. Z. (2010). *Movement and the making of place in the Hittite landscape*. [Doktora Tezi]. Columbia University.
- Ünlü, E. (2016). Tarsus-Gözlükule Höyüğü Geç Tunç IIB katmanında rastlanan seramik devamlılıkları. *Cedrus IV*, 1-9.
- Van Den Hout, T. P. J. (2009). Hitit krallığı ve imparatorluğu'nun kısa tarihi. M. D. Alparslan ve M. Alparslan (Yay. haz.), *Hititler Bir Anadolu uygarlığı* içinde (11-29). Yapı Kredi Yayınları.
- Yakar, J., Dinçol A. M. ve Taffet, A. (2001). The territory of the Appanage Kingdom of Tarhuntašša an archaeological appraisal. *IV. Internationalen Würzburg Kongresses*. 711-720.